

DIÓSI PÁL

Fészekrakás

A családi- és lakásviszonyok tényei, tervei
a zuglói fiatalok körében

A DIÓDATA Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda Zugló Önkormányzatának megbízásából szociológiai kutatást végzett a Zuglóban élő 18–29 éves fiatalok körében. A standard kérdőíves felvételt 2001. szeptember 19. és október 21. között a megkérdezettek lakásán, személyes megkeresés során készítettük. A kutatáshoz használt 600 személyes minta a Zuglóban állandó lakosként élő 15 789, 18–29 év közötti fiatalról 3,8 százalékos, arányos képviseletet ad nem, életkor és a kerületen belüli lakóhely szerint. A véletlen válogatás révén az alapsokaság bármely tagjának egyenlő esélye volt arra, hogy a mintába vagy a pótmintába bekerüljön. A minta belső hibája 3 százalék, így eredményeinkből csak az ennél nagyobb eltéréseknek tulajdonítunk jelentőséget.

Milyen családokban, milyen lakásokban élnek?

A kutatás az alábbi témák vizsgálatára szorítkozott:

- A megkérdezett családháztartása
- A megkérdezett esetleges zuglói kötődése
- Lakásuk jellemzői
- Tanulás-munkavégzés (jelenlegi helyzet és törekvések)
- Családalapítás, gyermekvállalás, ellátási és gondozási kötelezettségei
- Önálló gazdálkodás vagy szüleivel (valamelyikükkel) közös háztartás, vagyontárgyak
- Szabadság (tanítási szünet) felhasználása az utóbbi három évben
- Egészségi állapot, egészségkárosító szokások, körülmények
- Ismeretei az Önkormányzat működéséről, ezek forrásai

Munkánk Jövőidőben című zárótanulmányát ez év januárjában fejeztük be. Ennek alapján olyan eredményeinkről számolunk be az Esély olvasóinak, amelyek feltehetően nemcsak a Zuglóban élő fiatalok

lokat jellemzik. A családszerkezet, a lakásviszonyok, a családalapítás és a gyermekvállalás tényeinek és a megkérdezettek idevágó terveinek egy részét ismertetjük. A minta összetétele a témánk szempontjából legfontosabb szocio-demográfiai változók alapján így alakult:

<i>Nemek szerint:</i>	%
férfiak	45
nők	55
Σ	100
<i>Életkor szerint:</i>	%
18–20 év	19
21–23 év	24
24–26 év	32
27–29 év	25
Σ	100
<i>Családi állapot szerint:</i>	%
nőtlen, hajadon	67
házas, élettársi kapcsolatban él	32
elvált	1
Σ	100
<i>Foglalkozás szerint:</i>	%
tanuló	31
dolgozik	57
gyes, gyed	7
munkanélküli	4
htb., egyéb	1
Σ	100

A vizsgált évjáratokhoz tartozó fiatalok elvételek élnek egymagukban. Mindössze 27 megkérdezett állította, hogy egyszemélyes háztartást vezet. Ők az egygenerációs háztartások 118 személyes csoportjának sajátos alcsoportját képezik. Az egygenerációs csoportba kizárólag azok tartoznak, akiknek háztartásában nem él(nek) sem szülő(k), sem gyermek(ek), viszont gyakran házas- vagy élettársuk, ritkábban más rokon, elvételek rokonsági kötelekeken kívüli személy is a közös kasszán gazdálkodó háztartás része. A két- és háromgenerációs háztartásokban (459, ill. 23 megkérdezett él ilyenben) az eddig felsorolt kapcsolatok mellett, sokféle változatban megtaláljuk a megkérdezettek szüleit, testvéreit és gyermekeit. Ezek részletes bemutatása keveset mondana, fontosabb a háztartások generációs szerkezetének és a hozzájuk tartozó személyek számának áttekintése.

1. ábra *A háztartásokhoz tartozó személyek száma, a generációk száma szerint*
(*N = 600, %*)

A trend kivételével mindhárom csoport elemszámát feltüntettük a jelmagyarázatban. Első ránézésre is szembeötlő, hogy csak az igen szűk körű, háromgenerációs háztartásokban találtunk említésre méltó arányban öt személynél nagyobb családháztartásokat. Ez a megkérdezettek egészében már alig befolyásolja az ötnél több személyes háztartások előfordulását, ezért az adatfeldolgozás további lépéseiben összevontuk az öt vagy többtagú háztartásokat. Az eltérő lefutású görbék legnagyobb értékeit azért tűntettük fel, hogy átláthatóvá tegyük, milyen arányúak az egy-, két- és háromgenerációs háztartások domináns alcsoportjai, és ezek eredményeként miként jelenik meg a trendben a domináns háromszemélyes háztartás.

Ennek ismeretében megítélhetjük az eltérő generációszerkezetű és eltérő belső kapcsolatrendszerű háztartástípusok szerveződésében megismert különbségeket. Az egygenerációs családokban a fiatalok leggyakrabban (61%) házas- vagy élettársukkal élnek, 23 százalékuk él egyedül, és 13 százalékos a szülő-testvér-gyermek kapcsolatokon kívül eső rokonok említése. Azt mondhatjuk, hogy az egy generációs háztartás elsősorban a párjukkal élő, gyermektelen fiatalok jellegzetes életkerete, és szubdomináns változatként ide tartoznak a szülői házból már szintén kivált, egyedül élők is.

E háztartástípus létrejöttét a családháztartások zuglói karrierjének vizsgálata, létezésük feltételeit és kilátásait pedig a háztartások lakáshelyzetének, változtatási törekvéseinek elemzése során érthetjük meg. Ezek természetesen a tagoltabb háztartások esetében is fontosak.

A leggyakoribb, kétgenerációs háztartásokban a fiataloknak éppen

háromnegyede édesanyjával él, édesapját 59 százalék említette, és 33 százalék esetében egy testvér is a közös kasszán élőkhoz tartozik. Az ilyen háztartásokban ennél ritkábban (22%) találtunk házaspárt vagy az élettársával élő fiatalot, és az ide tartozók 16 százaléka él egy gyermekével. A családhoz tartozó két vagy három gyermekéről mindössze 4, ill. 1 százalék számolt be.

Más rokonságot, rokoni kapcsolaton kívüli személyeket öt változatban együttvéve 15 százalék említett. Ezek alapján a kétgenerációs háztartások jellemző alcsoportjának a szüleikkel – döntően anyjokkal – élő fiatalokat tekinthetjük. A szubdomináns változatban párjukkal élnek a fiatalok, többnyire egy gyereket is nevelnek. Ez utóbbi körben a szülővé vált fiatalok saját szüleik egyikével sem élnek együtt, kibocsátó családjuknak más tagjai alig tartoznak a háztartáshoz. Egészében véve a kétgenerációs háztartásokban élő, fiatal felnőtteknek inkább még programjuk a családalapítás, gyakrabban családjuk nagylányai, nagyfiái, mintsem ifjú szülők.

Az elvétve előforduló, háromgenerációs háztartásokban a megkérdezettek közel teljes köre (96%) édesanyjával és ugyanilyen gyakran egy gyermekével él. A többnyire szülővé vált ifjú felnőttek közel háromnegyedének (74%) háztartásában megtaláljuk a házaspárt vagy élettársukat, és fele részükben édesapjuk is a családhoz tartozik.

A generációs szerkezet három eleme közül csak a kétgenerációs háztartások jellemzésekor írtunk le olyan szubdomináns csoportot, amelyet jellemzői és terjedelme alapján szükséges a domináns csoporttól elkülönítenünk. A kétgenerációs háztartások nagyobb csoportjában a szüleikkel élő fiatalokat találtunk, a szűkebb alcsoportot a saját gyermeket nevelők alkotják. A két helyzet gyökeresen más körülményeket jelent, és feltehetően más törekvéseket gerjeszt. A további elemzésekben nem akartuk egybeemosni a várható eltéréseket, ezért a háztartások generációs szerkezetének jellemzésére ezt a négy csoportkategóriát használjuk:

Milyen generációs szerkezetű háztartásokban élnek a fiatalok?
(N = 600, %)

egygenerációs (sem szülő, sem saját gyerek)	20
felmenő kétgenerációs (szülővel, gyermektelen)	60
gyermekes kétgenerációs (saját gyermekkel, szülő nélkül)	16
háromgenerációs (szülővel, gyermekkel)	4
Σ	100

Az alapmegoszlás arányok érzékeltetik, hogy a zuglói fiatalok számottevő arányban tartoznak az újonnan felvett elemhez. A megkérdezettek körülményeinek ilyen megkülönböztetésű elemzése azt mutatta, hogy markáns különbségeket mostunk volna egybe az egyszerűnek tűnő kétgenerációs háztartás kategória megtartásával. Elsőként az életkor mentén megismert eltéréseket érdemes szemügyre vennünk:

1. táblázat *Életkori csoportok, a háztartások generációs szerkezete szerint*
(N = 600, %)

	18–20 év	21–23 év	24–26 év	27–29 év	Σ
egygenerációs	5	15	42	38	100
felmenő kétgenerációs	30	34	25	11	100
gyermekes kétgenerációs	1	3	37	59	100
háromgenerációs	9	4	52	35	100
Σ	19	24	32	25	100

A Zuglóba zömmel migráció révén érkezett, a szülői házból kiválva önállóodott két csoport, az egygenerációs és a gyermekes kétgenerációs háztartásokban kérdezett fiatalok körében igen alacsony a 24 évnél fiatalabbak súlya. Kiemeléssel szedett domináns csoportjaik 24–27 év, ill. 27–29 év közöttiek. Az elvétve előforduló, háromgenerációs háztartásokban látunk hasonló kormegoszlást.

Tudjuk, e csoport alig befolyásolhatja az összképet, mégis fontosnak tartunk egy hozzájuk kapcsolódó megjegyzést. Ebben a körben feltehetően nehéz helyzetű fiatalokat különítettünk el, akik valószínűleg több, összeadódó hatású ok miatt nem tudtak önálló lakáshoz jutni, nem szervezhettek elkülönülő háztartást.

Végül a legnagyobb (60 százalékos) csoport, a többségében családalapításon innen lévő, szüleikkel kétgenerációs háztartást alkotó fiatalok köre, amely közel kétharmados arányban 24 évesnél fiatalabbakból áll. Döntően Zuglóban születtek, mint a háromgenerációs háztartásban élők. Elsősorban erről a csoportról gondolhatjuk azt, hogy helyzetüket, törekvéseiket szüleik körülményei (foglalkozásuk, jövedelmük és lakásviszonyaik) közvetlenebb módon befolyásolják, mint a három másik háztartásszerkezetű csoporthoz tartozó társaikét.

A négyféle háztartásszerkezet szerint jelentős mértékben eltér a férfiak és nők aránya. Az egygenerációs háztartásoktól kiindulva 37:63, 50:50, 37:63 és 30:70 százalék a férfiak, ill. a nők súlya, ami nyilvánvalóan összefügg a családi állapot nemek szerinti eltéréseivel.

A lakáskörülmények áttekintését a lakások (házak) szobaszámával kezdjük, bár ez durva indikátor és keveset mond arról, milyen is egy otthon a benne élők számára. Ezt követően az intim szférát biztosító, saját használatú szoba, majd a komfortosság több összetevőjének előfordulását tekintjük át. Ezután az elégedettség, a változtatási törekvésekre, ill. ez utóbbiak pénzügyi realitásainak megítélésére figyelünk. E kérdéseket minden indokolt esetben a családszerkezet függvényében elemezzük. Elsőként a megkérdezettek lakásainak a minta egészében megismert szobaszámát mutatjuk be, majd azt, hogy milyen összevonást láttunk indokoltnak ennél a mutatónál.

2. ábra *Hány lakószoba tartozik a megkérdezettek lakásaihoz/házaihoz?*
(N = 600, %)

Az oszlopdiagram plasztikus képet ad a döntően két-három lakószobából álló lakásnagyságról. A két, valóban jelentős csoport mellett egyszobás lakásokat találtunk említésre méltó arányban. A háromnál több lakószobából álló otthonok igen ritkán fordulnak elő, emiatt a továbbiakban ezeket összevonva, egyetlen kategóriaként kezeljük. Az összevonás számottevően nem torzítja eredményeinket, hiszen háromnál több szobáról együttesen is kisebb arányban adtak számot, mint amekkora az egyszobás lakások súlya. A szobaszám a háztartások generációszerkezete mentén jelentős eltéréseket mutatott. A szobaszámától alig elválasztható a saját lakószoba előfordulása. Családban ez nem kizárólagos, hanem domináns szobahasználatot jelent, de praktikusán saját szobáról beszélhetünk. A Σ oszlop után megadjuk a saját lakószoba előfordulását is.

2. táblázat *Az otthonok lakószobáinak száma, a háztartások generációs szerkezete szerint és a saját szobák előfordulási aránya (N = 600, %)*

	1 szoba	2	3	4 v. több	Σ	saját szoba
egygenerációs	30	61	8	1	100	44
felmenő kétgenerációs	5	39	41	15	100	77
gyermekes kétgenerációs	20	56	19	5	100	23
háromgenerációs	13	44	39	4	100	17
Σ	13	46	31	10	100	60

A már ismert módon, kiemeléssel jelöltük az eltérő generációs szerkezetű háztartások otthonaihoz tartozó, domináns szobaszámot. Három csoport esetében a kétszobás lakásokat találtuk a legjellemzőbbnek. A legnagyobb, felmenő kétgenerációs családháztartások esetében, ha kis eltéréssel is, de a háromszobás lakások adják a domináns

alcsoportot. A saját szobára vonatkozó adatok most segíthetik az így jellemezhető otthonok minőségének megítélését.

A legnagyobb csoport esetében a háromszobás lakások 41 százalékos aránya mellett is 77 százalék a saját lakószobáról számot adók súlya. Azt mondhatjuk, hogy a szüleikkel élő, gyermektelen fiatalok lakásviszonyai a Zuglóban élő fiatal felnőttek minden más csoportjánál jobban biztosítják a családi otthonon belül az intim szférát. A család melege az ő esetükben jár együtt leggyakrabban az elengedhetetlen „saját felségterülettel”.

A többségükben kétszobás lakásokról beszámoló, egygenerációs háztartásban élő fiatalok már ritkábban, de a gyermekeket nevelők csoportjaihoz tartozókhöz viszonyítva lényegesen nagyobb súllyal tudhatnak a magukénak lakásukban egy saját terepet. A már szülővé vált fiatalok kétgenerációs háztartásaiban ilyen lehetőséggel mindössze 23 százalék rendelkezik, viszont a háromgenerációs család háztartások otthonai csak elvétve biztosítanak ilyen feltételeket.

A lakások otthonosságának vizsgálatára több lehetséges közelítésmód is kínálkozott. A Zuglóban előforduló beépítési módok ismeretében azt tartottuk célszerűnek, ha a fürdőszoba (vagy zuhanyozó) mellett olyan lakáselemek létét ill. nem létét is figyelemmel kísérrjük, amelyeknek egy része csak a kertes, családi házas beépítés mellett megvalósítható. Eredményeink bemutatását ismét egy összevonas indoklásával kell kezdenünk, miután eredetileg megkülönböztettük az egy, ill. több fürdőszobás lakásokat. A megkérdezettek közül 91 százalék egy, 6 százalék két, 1 százalék pedig ennél több fürdőszobáról számolt be, és mindössze 2 százalék él olyan lakásban, amelyhez nem tartozik fürdőszoba. Az öt személynél nagyobb háztartások közül is csupán 19 százalék otthonában van két vagy több fürdőszoba, tehát az igazán nagy családok túlnyomó többségében is osztozniuk kell a családtagoknak az egyetlen fürdőszobán. Mindezek figyelembe vételével célszerűnek tartottuk, hogy az egy ill. több fürdőszobáról szóló válaszok összevonasával a fürdőszobás és a fürdőszoba nélküli otthonok megkülönböztetésére szorítkozzunk. A figyelemmel kísért lakáselemek előfordulásáról az alábbi képet kaptuk:

3. ábra A lakások (házak) otthonosságát, kényelmét szolgáló lakáselemek előfordulása (N = 600, %)

A kérdezettek otthonainak figyelemmel kísért elemei közül a fürdőszoba majdnem mindenütt, az erkély (terasz) a lakások felénél megtalálható. Lényegesen kisebb, de még számottevő arányban tartozik a lakásokhoz kert (tetőterasz) és garázs. Szaunát (edzőtermet) elvéve találtunk, úszómedencét pedig egyetlen alkalommal említettek, ami százalékosan már kimutathatatlan. Az alapadatok nyomán nyilvánvaló, hogy az első négy komfortelem előfordulását differenciált módon is vizsgálhatjuk, két esetben viszont értelmetlen a különbségek vizsgálata, hiszen azok értelmezhetetlen álprecizitást jelentenének. Az eltéréseket a beépítési jelleg alapján képzett almintákban célszerű áttekintenünk, hiszen a beépítési mód az egyes komfortelemek létét jelentősen befolyásolja.

3. táblázat Négy komfortelem előfordulása, a beépítési mód szerint (N = 600, %)¹

		fürdő- szoba	erkély	kert	garázs
jellemzően panel lakótelep	n = 174	100	44	1	–
régi építésű (nem panel) lakótelep	n = 72	95	40	11	11
vegyes, döntően többlakásos házak	n = 192	97	63	39	31
főleg régi, lelakott bérházak	n = 45	91	20	7	–
lakótelepbe ékelődő többlakásos és családi házak	n = 80	99	58	40	20
jellemzően családi házas beépítés	n = 37	100	68	84	62
Σ		98	51	25	18

¹ Táblázatunknak nincs Σ oszlopa, mert négy forrástáblázat válaszainak kiemelésével képeztük.

A kiemelések érzékeltetik, hogy a beépítési jelleg szerint megkülönböztetett alminták közül a családi házas beépítésű területek mind a négy, reálisan előforduló komfortelem esetében előnyösebb feltételeket biztosítanak, mint bármely más beépítési jelleg. Annak érdekében, hogy e négy komfortelem alapján összehasonlításokat tehesünk, szükségessé vált olyan mutató kialakítása, amely egyetlen adatban sűríti a 3. táblázatban összegyűjtött információkat. A négy komfortelem előfordulásának súlyozott átlaga (\bar{x}) megfelel e kritériumnak, segítségével akár alminták, akár más csoportosítások szerint összehasonlíthatjuk a megkérdezettek otthonainak sajátosságait. Ennek persze csak akkor van értelme, ha a most számításba vett elemek összegzett előfordulása szerint a megkérdezettek eltérő módon ítélik meg azt, hogy otthonaik megfelelnek-e szükségleteiknek, ebben a lakásban kívánnak-e élni vagy inkább szeretnének lakást változtatni. Álláspontjuk a négy komfortelem előfordulása mentén így alakult:

4. ábra *Változtatna lakásán, a komfortelemek összegzett előfordulása szerint*
($N = 600, \%$)

Egyértelműnek tekinthetjük, hogy a komfortelemek száma jelentősen befolyásolja a megkérdezettek változtatási törekvéseit. Az egyik határhelyzetet azoknál látjuk, akiknek lakásában fürdőszoba sincs. Ők kerültek az „egy sem” csoportba, és valamennyien elmennének lakásukból. Ezután a változtatásra törekvők aránya gyorsan közelít a trendhez, majd határozott lépésekkel jut a másik pólusig. Itt válik érthetővé, hogy a változtatási szándéknak más motivációi is vannak, hiszen a négy komfortelemű lakásokból is 25 százalék változtatna. Így azt kell mondjuk: ez az összefüggés a változtatási kívánságok fontos, de nem kizárólagos háttere, így a négy elem előfordulásából képzett súlyozott átlag a lakásváltoztatási szándékok valószínűsítésére al-

kalmas indikátor lehet, de figyelembe kell vennünk más tényezők szerepét is.

Csak ennek ismeretében érdemes a beépítési jelleg alapján megkülönböztetett alminták komfortosságát jellemző súlyozott átlagokra figyelni, amelyek így alakultak:

	súlyozott átlag	arányuk a mintában	közülük változtatna
jellemzően családi házas beépítés	3,13	6 %	30 %
vegyes, döntően többlakásos házak	2,28	32 %	48 %
lakótelepbe ékelődő, többlakásos és családi házak	2,16	13 %	25 %
régi építésű (nem panel) lakótelep	1,56	12 %	67 %
jellemzően panel lakótelep	1,44	29 %	64 %
főleg régi, lelakott bérházak	1,17	8 %	76 %
Σ	1,91	100 %	53 %

Rendezett sorunk a hat alminta komfortosságát úgy teszi összehasonlíthatóvá, hogy ezzel egyidejűleg jelzi az egyes almintáknak a minta egészében betöltött súlyát és a lakásváltoztatási kívánságok arányát is. Így átlátható, hogy az igen előnyös komfortú, családi házas beépítés mindössze a zuglói fiatalok 6 százalékának osztályrésze. Innen csak ritkán mennének más lakásba. A másik póluson, az alig komfortosnak tekinthető régi, lelakott bérházakban az érintett korosztály 8 százaléka él, akiknek döntő többsége szívesen elköltözne. A komfortelemek dolgában közel egyformán gyenge lábakon álló panel- és régebbi lakótelepek lakói megközelítően azonos (kétharmad közeli) arányban változtatnának lakást. A jellemzően többlakásos házakkal beépített területekről a viszonylag magas komfort ellenére is az itt élők közel fele költözne más lakásba, míg a lakótelepi beépítésbe ékelődő családi és többlakásos házakkal jellemezhető környékeken a valamivel kevésbé komfortos lakásokból is csupán 25 százalék kívánczik más otthonokba. Az áttekintés megerősíti azt a meggyőződésünket, hogy tévedés lenne a lakásváltoztatási szándékokat egyértelműen a figyelembe vett komfortelemekhez kapcsolnunk.

Motivációs szerepük viszonylagosságáról végképp akkor győződhetünk meg, ha a komfortelemek előfordulása szerint áttekintjük a változtatási törekvések két alapvető összetevőjét. Következő ábránk az szemlélteti, hogy a komfortelemek halmozódása mentén milyen mértékben szeretnének másik, Zuglóban lévő, és milyen mértékben a jelenleginél alkalmasabb lakásba költözni.

5. ábra *A kívánatos másik lakás legyen-e Zuglóban, ill. legyen-e a jelenleginél alkalmasabb, a halmozott komfortelemek szerint (N = 317, % mindkettőnél)*

A legfontosabbnak azt tartjuk, hogy a lakáshelyzetükön változtatni szándékozók szinte kivétel nélkül Zuglóban képzelik el új lakásukat. A komfortnélküli és az összes, figyelembe vett komfortelemmel rendelkező lakásokban élők törekvései egyaránt a városrészhez kapcsolódnak. Azt kell mondanunk, hogy ez a törekvés gyakorlatilag független a jelenlegi lakás komfortosságától.

Ábránk azt is plasztikussá teszi, hogy a komfortelemek hiánya, ha nem is kizárólagosan, de nagymértékben meghatározza az alkalmasabb lakás iránti igényt. Mindezek alapján szükségszerűen figyelmet kell fordítanunk a változtatási kívánságok komfortelemeken túli motivációjára is. A számításba vehető összetevők közül három: a saját szoba, a lakáshasználat jogcíme és a lakások szobaszáma mutatkozott meghatározó szerepűnek. A saját szoba esetében az alábbi kapcsolatot találtuk:

Szeretne más lakást, a saját szoba lehetősége szerint (N = 600, %)

		változtatna
van saját szobája	n = 358	40
szobája közös egy családtaggal	n = 193	67
szobája közös több családtaggal	n = 49	92
Σ		53

Adataink azt jelzik, hogy a saját szoba mellett is jelentős a változtatásra törekvők aránya. Ugyanakkor igen erős a saját szoba iránti igényben kifejeződő intimitás vágy. Kétharmados többséggel szeretnének másik otthont azok, akik akár egyetlen családtaggal közös szo-

bát használnak. Akik ennél is többen osztoznak egy szobán, azok szinte mind elköltöznének. A változtatási törekvések igen erősen kapcsolódnak a lakáson belüli saját territórium hiányához. Erős kapcsolatot találtunk a lakáshasználat jogcíme és a változtatási törekvések között is:

Szeretne más lakást, a lakáshasználat jogcíme szerint (N = 599, %, %)

		%		változtatna
a kérdezett (vagy párja) tulajdona	n = 168	28		42
szülei (rokonai) tulajdona	n = 313	52	80	50
a kérdezett (vagy párja) bérlakása	n = 39	6		69
szülei (rokonai) bérlakása	n = 57	10	16	72
egyéb jogcímen él itt	n = 22	4	4	86
Σ		100	100	53

A rendezett sort három sávra osztottuk. Az egyes sávok között ugrásszerűen emelkedik a lakásváltoztatás iránti igény, a sávokon belül viszont szerény eltérést találunk. Ezek nyomán azt mondhatjuk, hogy a Zuglóban élő fiatalokat a lakástulajdon hiánya erősebben motiválja változtatási törekvéseikben, mint az, ha nem a saját jogukon, hanem szüleik jogán élnek egy lakásban. Az igen szűk, harmadik sávban a kiugróan magas változtatási vágyak jelzik, hogy a fiatalok az ún. egyéb jogcímet fogadják el legkevésbé, ezt a helyzetet átmenetinek tekintik és szinte kivétel nélkül változást szeretnének elérni. A sávok kiemelve szedett összegzése áttekinthetővé teszi, hogy a zuglói fiatalok négyötöde a saját vagy a szülei birtokában lévő lakásban él, hozzávetőleg hatodrészüket bérlő az otthonát, és csupán minden huszonötödiknek kell beérnie a bizonytalansággal járó, egyéb jogviszonyokkal.

Erős keresztkapcsolatot találtunk a háztartások generációs szerkezeté és a lakáshasználat jogcíme között. A teljes táblázat helyett elegendő, ha kiemeljük a négy háztartástípus domináns lakáshasználatát. A legfontosabb mozzanatok arányai meggyőzőek:

A domináns lakáshasználati jogcím, a háztartások generációs szerkezte szerint (N = 600, %)

		jogcím	%
egygenerációs	n = 118	saját (párja) tulajdona	56
felmenő kétgenerációs	n = 362	szülei (rokonai) tulajdona	74
gyermekes kétgenerációs	n = 97	saját (párja) tulajdona	59
háromgenerációs	n = 23	szülei (rokonai) tulajdona	70
Σ	a forrástáblázat 20 cellájából kiemelt négy cellához tartozik 408 személy = 68		

Abban a két csoportban, amelyben a megkérdezettek a szüleikkel közös háztartásban élnek, a domináns lakáshasználati jogcím érdemben magasabb súlyú, mint a szüleiktől már függetlenedett fiatalok csoportjaiban. A különbségek azt jelzik, hogy az önállósodó fiatalok

gazdasági ereje (vagy korábbi bérleti jogból származó, előnyös vételt biztosító pozíciója) számottevő mértékben gyengébb, mint a szüleié.

Szintén erős kapcsolatot láttunk a lakások szobaszáma és a lakás-változtatási igények között:

Szeretne más lakást, a lakás szobaszáma szerint (N = 600, %)

		változtatna
egyszobás lakásban él	n = 77	83
kétszobás lakásban él	n = 278	54
háromszobás lakásban él	n = 184	50
négy- vagy több szobás lakásban él	n = 61	18
Σ		53

A szinte azonos súlyú, szélső helyzetekben közel szimmetrikus változtatási törekvéseket találtunk, a meghatározó gyakoriságú két- ill. háromszobás lakásokból pedig majdnem azonos arányban, átlag közeli az elköltözni kívánók aránya. Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a lakószobák száma mentén csak szűk körben – az egyszobás lakásban élők csoportjában – haladja meg az átlagot a változtatásra törekvők súlya, míg a saját szoba hiánya lényegesen nagyobb csoportban jár együtt átlag feletti lakásváltoztatási vágyakkal.

Négy olyan motiváló tényezőt találtunk, amely erős kapcsolatban áll a változtatási törekvésekkel. Okkal merülhet fel a kérdés, hogy vajon melyik képes „felülírni” a két másik hatását. Itt többváltozós regresszióanalízist végeztünk, amelyben azt vizsgáltuk, hogy a befolyásoló hatásúnak talált, független változók (a praktikusán előforduló komfortelemek száma, a lakás szobaszáma, a lakáshasználat jogcíme és a saját szoba) közül melyik áll legerősebb kapcsolatban a különkülön mindegyiktől függő változtatási törekvésekkel. Ennek alapján egyértelműnek bizonyult, hogy a négy független és az egy függő változó valóban egybekapcsolódó rendszert képez, amelyben az elkülönítve vizsgált hatású elemek közül a saját szoba léte-nem léte mutatkozott a legerősebb kapcsolatúnak a lakásváltoztatási törekvésekkel.

Most érdemes egybekapcsolni e fejezet két témakörét, a megkérdezettek családszerkezetét és a lakáshelyzetet, ill. változtatási törekvéseket, és megnézni, mi jellemzi a különböző generációszerkezetű fiatalok csoportjainak lakásait, és milyen mértékben kívánnak lakást változtatni. A lakások szobaszámából a már ismert módon súlyozott átlagot képeztünk, annak érdekében, hogy a három független változó értékeit és a változtatási szándékot egységes táblázatba foglalhassuk.

4. táblázat A megkérdezettek lakásainak szobaszáma, komfortelemei, saját szobájuk és változtatási törekvéseik, a háztartások generációs szerkezete szerint (N = 600, x, x, ill. %, %) ²

		szoba- szám x	komfort x	saját szoba %	változ- tatna %
egygenerációs	n = 118	1,83	1,52	44	55
felmenő kétgenerációs	n = 362	2,73	2,11	77	48
gyermekes kétgenerációs	n = 97	2,08	1,59	23	61
háromgenerációs	n = 23	2,43	1,95	17	83
Σ		2,44	1,91	60	53

A félkövér kiemelések a független változók oszlopaiban a legkevesbé kedvező értéket, míg az utolsó, keretes oszlopban az előbbiekhöz köthető változtatási törekvés csoporton belüli súlyát jelzik.

A családháztartások négyféle generációs szerkezete mentén legmagasabb arányban a háromgenerációs háztartásokban talákoztunk lakásváltoztatási törekvésekkel. Ez annak ellenére történt, hogy a lakások szobaszáma és komfortfokozata szerint több háztartástípusnál is jobb helyzetűnek mutatkoztak. Ugyanakkor az egygenerációs háztartásokban élők körében a szobaszám és a komfortelemek meglehetősen rossz mutatói dacára sem találtunk kimagasló arányú elköltözési szándékot, ami feltehetően a saját szobával rendelkezők jelentős súlyának köszönhető.

A mindhárom szempontból legkedvezőbb helyzetű, szüleikkel élő, gyermektelen fiatalok körében ezek után szinte természetesnek tekinthetjük a legalacsonyabb változtatási szándékot.

A változtatási törekvések kapcsán még át kell tekintenünk, hogy milyennek látják e kívánságaik pénzügyi realitását az érintettek. Kérdésünket úgy fogalmaztuk meg, hogy a saját vagy a családi jövedelmekből megtakarítható pénz (akár hitel igénybevételével) elegendő-e a már elmondott változtatási szándék megvalósításához. A válaszokban – növekvő időtartamokat követően – szerepelt a „nincs rá lehetőség” változat is. Így a vágyak érvényesítését rövidebb-hosszabb távú realitásnak és pénzügyi irrealitásnak is jellemezhetjük. Eredményeinket a családszerkezet csoportjai mentén szemléljük:

² Táblázatunknak nincs Σ oszlopa, mert négy forrástáblázat válaszainak kiemelésével képeztük.

5. táblázat *A lakásváltoztatási kívánságok pénzügyi realitása, a háztartások generációs szerkezete szerint (N = 317, %)*

		5 éven belül	6–10 év	több idő	nincs rá lehetőség	nem tudja	Σ
egygenerációs felmenő	n = 65	42	12	21	25	–	100
kétgenerációs gyermekes	n = 174	21	19	18	39	3	100
kétgenerációs	n = 59	27	15	12	46	–	100
háromgenerációs	n = 19	37	–	10	53	–	100
Σ		27	16	17	38	2	100

A kiemelésekkel minden csoportban a domináns választ jeleztük. Így áttekinthetővé tettük, hogy az eltérő generációs szerkezetű háztartásokban élő, zuglói fiatalok mennyire bizonyultak derűlátónak, kívánságaik megvalósíthatósága kapcsán. Vágyaik teljesülésében az egygenerációs háztartásban élők bíznak leginkább, bár szubdomináns álláspontjuk szerint negyedrészüket nem tartja megvalósíthatónak lakásváltoztatási kívánságát.

Ezt követően kizárólag elérhetetlen vágyakról szólnak a domináns válaszok. Elsősorban a háromgenerációs családokhoz tartozó fiatalok utaltak kilátástalanságra. Álláspontjuk bizonyára attól ilyen, hogy még kevésbé alkalmas, önálló lakást sem tudtak szerezni. Közel ilyen sötét a gyereket nevelő, kétgenerációs családban élők ítéletalkotása, hiszen ennek a lényegesen nagyobb körnek csaknem a fele megvalósíthatatlannak látta kívánságát. A szüleikkel élő, gyermektelen fiatalok álláspontjai kevésbé komorak, de prognózisuk alapvonása szintén a vágyak teljesíthetlenségét jelzi.

Azt is észre kell vennünk, hogy a gyermeket nevelő csoportok kettőszakadnak. A kilátásaikat sötétnek tartó, legnagyobb alcsoport mellett mindkét háztartástípusban szubdomináns súlyú az optimista, az öt éven belüli megvalósulásban bízó válaszok aránya.

Együttvéve azt kell mondanunk, hogy a jelzett kettősség sem írja felül (az egygenerációs háztartások kivételével) a borúlátó ítéletalkotást: a Zuglóban élő fiatalok kevés reményt fűznek lakásváltoztatási kívánságaik megvalósulásához. Éppen ezért megkerülhetetlen kérdésnek tartjuk: vajon milyen foglalkozási háttéren alakul a négy, eltérő generációs szerkezetű csoport eltérő ítéletalkotása?

A keresztkapcsolatot bemutató táblázatban figyelmen kívül hagytuk a tanulókat és a lakásukat változtatni nem kívánó fiatalokat. A foglalkozás és a háztartásszerkezet kapcsolatát az eddig megszokottól eltérően, függőlegesen olvasandó táblázatban szemlélhetjük.

6. táblázat Foglalkozás, a háztartások generációs szerkezete szerint (N = 238, %)

	egy- generációs	felmenő kétgenerációs	gyermekes kétgenerációs	három- generációs	Σ
vezető, értelmiségi	28	11	10	–	14
kf. szellemi, irodái alk.	30	38	26	21	32
szakmunkás	31	37	39	53	37
szakképzetlen fizikai m.	9	5	12	10	8
önálló	–	1	5	–	2
még nem dolgozott	–	6	5	11	5
egyéb	2	2	3	5	2
Σ	100	100	100	100	100

Kiemeléseink azt jelzik, hogy az adott sor átlagához képest számottevő eltérést találtunk valamelyik háztartásszerkezeti csoportban. Az egygenerációs háztartásban élők körében az átlagos értéknek éppen kétszerese a vezetők, beosztott értelmiségiek súlya. Ez arra utal, hogy iskolázottságban és legalább perspektivikusan a jövedelemben a többi csoporthoz tartozó társaiknál jobb helyzetűek. Így a terveik realizálásával kapcsolatos optimizmusukat megalapozottnak tarthatjuk.

A gyereket nevelő, kétgenerációs családhoz tartozók esetében kizárólag a szakképzetlen fizikai munkások alcsoportjának arányát találtuk érdemlegesen magasabbnak az érintettek átlagához képest. A többi munkajelleg-csoport közül a kétféle szellemi foglalkozás esetében az átlagosnál kevéssel alacsonyabb arányokat láttunk, egészében véve alacsonyabb iskolázottságra és várhatóan rosszabb jövedelmekre utaló adatokat ismerhettünk meg. Az általánosan jellemzőnél sötétebb prognózisukat indokoltnak látjuk.

A háromgenerációs háztartásban élő fiatalok esetében három alcsoport súlyát is megjelöltük, de negyedikként ide tartozik a vezetők, értelmiségiek – körükben elő sem forduló – alcsoportja is. Középfokú szellemi munkást az átlagosnál lényegesen ritkábban találhatunk közöttük, viszont a szakmunkások és az eddig egyáltalán nem dolgozók súlya jelentősen meghaladja az összes érintettre jellemző arányokat. Azt kell mondanunk, hogy a szüleikkel élő, gyermeket nevelő zuglói fiatalok a többi háztartásszerkezethez tartozóknál rosszabb helyzetűek a munkapiaccon. Ennek figyelembe vételével úgy látjuk, hogy helyzetük alátámasztja a vágyaikról megismert komor ítéleteiket.

Utolsónak hagytuk a változtatási terveik realizálásáról átlagközeli ítéleteket megfogalmazó, felmenő kétgenerációs családokban élő fiatalok foglalkozásáról megismert adatokat. Egyetlen sorban sem kellett kiemeléssel jelölnünk valamelyik alcsoportjukat, mert foglalkozási szerkezetük meglehetősen közel áll az általános képhez. Adataik alapján valószínűnek tarthatjuk, hogy a vágyaik megvalósíthatóságáról megismert álláspontjaik okkal simultak az általánosan megismert válaszmegoszlásba. Foglalkozási szerkezetük nem indokolna sem kirívóan rosszabb, sem feltűnően jobb ítéleteket.

E fejezetet egyetlen módon zárhatjuk le: a fiataloknak adható ön-

kormányzati lakástámogatás ismertségével, pontosabban: ismeretlenségével. A megkérdezettek 11 százaléka úgy tudta, hogy Zuglóban van olyan önkormányzati lakástámogatás, amely a fiatalok lakásszerzését hivatott segíteni. Határozottan cáfolta a támogatás létét 51 százalék, míg 38 százalék nem tudott válaszolni.

Az összképet most is az alapvető tendencia jellemzésére használjuk, a tagoltabb elemzéstől többet várunk. Úgy gondoltuk, elsősorban ott találhatjuk a tájékozottabbakat, ahol a lakáshelyzetükkel elégedetlenekek: a változtatási törekvésekről beszámoló fiatalok között. A keresztkapcsolat vizsgálata nem igazolta feltételezésünket.

*Tud önkormányzati lakástámogatásról, a lakásváltoztatási törekvések szerint
(N = 600, %)*

jelenlegi lakásából szeretne elköltözni	12
lakása megfelel szükségleteinek, nem kíván más lakásban élni	8
Σ	11

A 317 változtatni kívánó fiatal körében mindössze 1 százalékkal magasabb a lakástámogatást létezőnek tudó (gondoló?) válaszok súlya, mint amit általában tapasztaltunk. Az eltérés akár a véletlen műve is lehet, ezen nincs mit értelmezni. Termékenyebbnek találtuk a háztartások generációs szerkezete szerinti eltérések áttekintését. Ezt látuk:

6. ábra Tud önkormányzati lakástámogatásról, a háztartások generációs szerkezete szerint (N = 600, %)

Az eltérések azt jelzik, hogy a változtatásban legkevésbé érdekelt, felmenő kétgenerációs háztartásokban élők tudnak a legkevésbé az önkormányzati lakástámogatás lehetőségéről, viszont a gyerekes két-

generációs családokban (emlékeztetőül: körükben 61 százalék szeretne más lakásban élni) találjuk az átlagot leginkább meghaladó, tájékozottságra utaló választ. A másik két csoportban ez alig tér el a minta egészére jellemző képtől.

Azt kell mondanunk, hogy mindössze a minta 16 százalékát kitevő, egyetlen csoportban esik egybe a szélesebb körű informáltság a csoporthoz tartozók jelentős részének vágyaiból adódó, elemi érdekekkel. Persze ez az informáltság csupán az alapvetően alacsony átlaghoz viszonyítva tűnik érdemlegesnek, valójában nagyon szűk körű.

Ha azt is nézzük, hogy a formális „Zuglóban van ilyen támogatás” válaszok milyen tartalmak ismeretével járnak, akkor az eredmény ennél is komorabb.

Mindössze 63 megkérdezett válaszaik tették lehetővé, hogy továbbkérdezzünk az önkormányzati támogatás módjának ismeretére, hiszen a többiek szerint vagy nincs támogatás, vagy nem tudták, hogy vajon van-e. Ilyen szűk körben a keresztkapcsolatok vizsgálata még akkor is megtévesztő, ha látszólag minden rendben van, a táblázat formálisan elkészíthető, sőt adataihoz elfogadhatóan erős szignifikancia-szint is tartozik. Mindössze az történik, hogy a táblázat celláinak jelentős hányada üres, vagy csupán néhány esetet tartalmaz. Ezt elkerülendő be kell érniük a válaszok tartalmának alapmegoszlás szintű bemutatásával. Nézzük, miről szóltak a 63 kérdezhető fiatal válaszai:

A megemlített önkormányzati támogatások (N = 63, %)

kamatmentes kölcsön	24	
szociális lakáspályázat	2	26 valós
pályázat, de nem tudta, hogy mire	3	
kölcsön, de nem tudta, hogy kamatmentes	14	
pénztámogatás, de nem tudta, hogy az visszafizetendő kölcsön	19	
egyéb, besorolhatatlan válaszok	8	44 pontatlan
nem tudja, hogy mi a támogatás tartalma	30	30 üres
Σ	100	100

A sorozatot, amely a lakástámogatásról informáltak mutatózó fiatalok ismereteinek tényleges tartalmát tekinti át, két cezúrával három sávra tagoltuk. Az első sávban a támogatás tartalmáról kérdezhetőket negyedét találtuk. Őket valóban tájékozottnak tekinthetjük, ellentétben a pontatlan ismeretekkel rendelkezők terjedelmesebb alcsoportjával. Mintegy harmadukról kell azt mondanunk, hogy a lakástámogatást létezőnek tudó válaszuk a bizonyára létezik, ha egyszer rákérdeznek logikával született. Az ilyen válaszokat totózó találgatás eredményének tarthatjuk, hiszen nem tudáson, hanem esélylatolgatáson alapulnak. Okkal gondolhatjuk, hogy a támogatás tartalmát pontatlanul megjelölő válaszok egy része szintén logikai úton született, és nem pontatlan tudás felidézése nyomán. Együttesen igen szűkös-

nek tartjuk a zuglói fiatalok lakástámogatásról megismert informáltságát, amelyhez két megjegyzést kell fűznünk.

Valószínűnek látszik, hogy az önkormányzat nem találta meg azokat a csatornákat, amelyeken az egyébként létező, és az érintettek érdekeihez kapcsolódó támogatásról hatékonyan lehet információkat eljuttatni a fiatalokhoz. Ez „csupán” kommunikációtechnikai megoldást kívánna, de azt gondoljuk, hogy másik oldala is van a kérdésnek: ti. a létező támogatások mértékének és elérhetőségének kell olyanná válniuk, hogy azokra érdemes legyen nagyon odafigyelniük az érintetteknek.

Az első hallásra gúgyögő marketing-alapelvnek – „Csinálj jót és dicsekedj vele!” – van ugyan valóságmagva, de csakis akkor, ha eléggé jó, amivel „dicsekedni” akarunk. Manapság sokan esküdni mernek arra, hogy az üdvösséghez a jó dicsekvés is elég, némi nyelvrontással „jól kell kommunikálni” az eladni kívánt árut vagy a politikát.

Ha jól értjük az önkormányzatiság lényegét, akkor abban a marketing szempontok nem nőhetnek a tettek fejére. Megjegyzéseinket a támogatás ismertségére visszafordítva: ha a létező támogatást a lehetséges érintettek 51 százaléka határozottan nem létezőnek gondolja, akkor elsősorban nem a kommunikációval, hanem a támogatással van gond.

Családalapítás, gyermekvállalás

A cikkünk elején megadott, családi állapotot jellemző adatsornál többet mond a pillanatnyi helyzetet és a vágyakat együtt bemutató kép:

7. ábra *Szeretne-e házasságban, élettársi kapcsolatban élni (N = 600, %)*

Oszlopdiagramunkon jól követhető, hogy a Zuglóban élő fiatalok életében vagy jövőképeben szinte kivétel nélkül fontos helye van a házasságnak, élettársi kapcsolatnak. Túlnyomó többségük számára vagy már megvalósított, vagy elérendő cél a stabil párhelyzet. Mindössze töredékük gondolja, hogy nem szeretne így élni, és alig találunk bizonytalan megkérdezetteket.

Az összképtől csupán néhány százalékban térnek el a nemek szerint megkülönböztetett adatok, ezért azt mondhatjuk, hogy a férfiak és a nők közel azonosan, elfogadó attitűddel gondolnak a tartós párkapcsolatra. Az életkor mentén ez a viszonyulás annyiban tér el, hogy a pozitív attitűd az idősebbek körében gyakorlattá is vált. Ennek részleteit követhetjük az alábbi táblázatban:

7. táblázat Szeretne-e házasságban, élettársi kapcsolatban élni? Korcsoportok szerint (N = 600, %)

	most is így él	szeretne	nem szeretne	nem tudja	Σ
18–21 éves	3	89	7	1	100
22–24 éves	14	80	5	1	100
24–26 éves	39	53	6	2	100
27–29 éves	63	32	4	1	100
Σ	32	61	6	1	100

A félkövéren kiemelt két adat azt jelzi, hogy az eltérések „mindössze” a két, pozitív viszonyt kifejező oszlop közötti különbségekre korlátozódnak. Az idősebbek – kérdésünket be sem várva – életvezetésükkel válaszoltak. Az elutasító álláspont és a válaszképtelenség ritka, ill. hibahatáron belüli, így elhanyagolható. További eltéréseket egy metszetben találtunk, akkor, amikor elhagytuk a most tartós párhelyzetben élőket, és a jövőképet a családi állapot szerint vizsgáltuk:

8. táblázat Szeretne-e házasságban, élettársi kapcsolatban élni azok közül, akik most nem élnek ilyen kötelékben? Családi állapot szerint (N = 408, %)

	szeretne	nem szeretne	nem tudja	Σ
nőtlen, hajadon	91	7	2	100
elvált	29	57	14	100
Σ	90	8	2	100

A szűkítéssel formailag is a jövőképet vizsgáljuk. A megkérdezettek stabil párkapcsolatokat szeretnének. A csak nőkből álló, és kivétel nélkül gyermeket nevelő elváltak, igen szűk csoportjában megismert álláspontokat olyan különvéleménynek tekintjük, amelyet nyilvánvalóan a házassági kudarc keserű tapasztalata motivál. Itt kell megemlítenünk, hogy az elváltak alacsony aránya (a 192 házastársi, élettársi kapcsolat mellett mindössze 7 válásról tudunk) azt jelzi, hogy ebben az életkorban viszonylag kevesen élték át házasságuk gyors kudarcát. Tudjuk, az első válási hullám néhány évvel követi a házasságkötést.

A zuglói fiatalok körében csak kevés házasság esett áldozatául a gyors kiábrándulásnak. A házasságot, élettársi kapcsolatot kívánatosnak tekintő 368 személyes körben vizsgáltuk, hogy feltételezéseik szerint mennyi idő múlva jöhet létre a remélt, tartós párhelyzet.

8. ábra *Elképzelései szerint mikor kerülhet sor a kívánatosnak nevezett házasságra, élettársi kapcsolatra? (N = 368, %, halmozott %)*

A tartós párhelyzet iránt elkötelezettek erős egytizede úgy véli, hogy 2003 körül már így él, közel fele 2006-ig bekövetkezőnek tekinti, további egyharmada inkább 2011-ig tartja realitásnak törekvésének megvalósítását, és csak 2 százaléka teszi az ennél is távolabbi jövőbe házasságkötését, élettársi kapcsolatát. Elkötelezettségük jelének tekinthetjük, hogy mindössze 3 százalék volt képtelen prognosztizálni a kívánatosnak tartott élethelyzet megteremthetőségét.

Az időben halmozódó görbe azt jelzi, hogy az érintettek 95 százaléka abban bízik: 2011-ig megtalálja házas- vagy élettársát, de közel kétharmaduk már 2006-ig szeretné ennek alapján berendezni életét.

Az összképen belül több, jellegzetes csoporteltérést találtunk. Az életkor és a nemek szerinti tagolódáshoz egyaránt erősen kapcsolódik a párkapcsolat prognózisa. A korcsoportok szerint ilyen keresztkapcsolatot találtunk:

9. táblázat *Elképzelései szerint mikor kerülhet sor a kívánatosnak nevezett házasságra, élettársi kapcsolatra? Életkor szerint (N = 368, %)*

	2 éven belül	3-5 év	6-10 év	több idő	nem tudja	Σ
18-20 éves	7	27	59	2	5	100
21-23 éves	6	53	36	3	2	100
24-26 éves	19	59	20	-	2	100
27-29 éves	34	50	8	4	4	100
Σ	13	47	35	2	3	100

Azt az összképből is láthattuk (lásd: 8. ábra), hogy a 10 éven túli prognózisok – alacsony arányuk révén – alig vesznek részt a tartós párkapcsolatról megfogalmazott előrejelzésekben, mint ahogyan a válaszképtelenek arányaiban sincs érdemi különbség.

A tíz éven túli időmetszetet a korcsoport szerinti tagolódás nem is érinti, viszont mindhárom korábbi időhatár oszlopában jelentős kor szerinti különbségeket találunk. Az arányok átrendeződéséből négy adatot jelöltünk kiemeléssel. Azokat, amelyek az életkor és a házassági, élettársi kötelek várható időpontja közötti összefüggés fő tendenciáját jelzik. A legfiatalabbak igen ritkán várják 2 éven belül tartós párkapcsolatuk kialakulását, viszont 6-10 év közötti prognózist az átlagot lényegesen meghaladó arányban adnak.

Ennek a prognózisalkotásnak gyökeresen ellentmond a legidősebbek várakozásairól megismert adatsor. Körükben igen magas a két éven belüli házasságra, élettársi kapcsolatra gondolók aránya, és tízedrészük sem hiszi, hogy öt éven túl talál párjára.

Ez a trend egyidejűleg hordozza a felnőtté válás biológiai, fejlődéslelektani és társadalmi elfogadottságban fellelhető összetevőit. Az életkorban előrehaladva az együttéléshez szükséges személyes alkalmasság (felelősségtudat, alkalmazkodóképesség stb.) ugyanúgy kiteljesedik, mint ahogyan a családi és a szélesebb társadalmi környezet is inkább az idősebbek esetében kész pártolóan fordulni az életüket egybekapcsoló fiatal párok felé.

A korcsoportonként eltérő „előrejelzésekben” a saját készítmények és a várható külső megerősítések bátorító hatásai szétválaszthatatlanul kapcsolódnak.

A prognózisok újabb eltérései közismert jelenséghez, a férfiak és a nők felnőtté válásának eltérő ritmusához kapcsolódnak. A különbségeket plasztikusan megragadó vonaldiagramunk több tendenciát is érzékletessé tesz:

A két nemhez tartozók prognózisai – az összképet befolyásoló három idősáv közül – a széli helyzetekben térnek el egymástól. A válaszképtelenek és a tíz éven túli előrejelzések pedig – várakozásainknak megfelelően – semmilyen valódi hatást nem gyakorolnak a vonaldiagram görbéinek lefutására.

9. ábra *Elképzelései szerint mikor kerülhet sor a kívánatosnak nevezett házasságra, élettársi kapcsolatra? Nemek szerint (N = 368, %)*

A stabil párkapcsolat lehetőségét a nők egyötöde 2 éven belülré várja, míg ezt a férfiak közül igen kevesen állították. A fordulópontot a 3–5 éves terminus képezi, itt ugyanis a férfiak és a nők előrejelzései egészen közeli. Ezt követően a nemek prognózis-görbéi ismét eltávolodnak a trend alatti és fölötti tartományba, csak éppen ellentétes irányban, mint amit a rövid időhatárnál láttunk. A férfiak közel fele, míg a nőknek csak erős egynegyede teszi 6–10 évre házasságkötése, élettársi kapcsolata várható idejét.

A most látott különbségeket nem tekinthetjük kizárólag az eltérő ritmusú biológiai érés lenyomatának, ennél összetettebb jelenséggel van dolgunk. Megjelennek benne a biológiai mozzanatok, de ezektől elválaszthatatlanul a szociális érettség, a szülővé váláshoz elengedhetetlen felelősségvállalási képesség eltérései is. És természetesen a nők erősebb késztetése a biztonságosnak tűnő, tartós kapcsolat kialakítására.

A külső tényezők sorából egy alapvető fontosságú, gazdasági mozzanattal találtuk erős kapcsolatban a tartós párkapcsolat prognózisait. Az előzőeknél szűkebb körben, a lakáshelyzetükön változtatni kívánó és egyben a házasságot, élettársi kapcsolatot is kívánatosnak tekintő fiatalok esetében tudtuk egybevetni a két elérendőnek deklarált cél lehetséges időpontjáról megismert prognózisokat. A lakásváltoztatás pénzügyi megalapozásának várható ideje így kapcsolódik a házasságkötés (élettársi kapcsolat) elképzelt időpontjához:

10. táblázat *Elképzelései szerint mikor kerülhet sor a kívánatosnak nevezett házasságra, élettársi kapcsolatra, a remélt lakásváltoztatás pénzügyi realitásának időhatárai szerint (N = 182, %)*

	2 éven belül	3–5 év	6–10 év	több idő	nem tudja	Σ
5 éven belül	33	41	24	2	–	100
6–10 éven belül	5	63	26	6	–	100
több idő kell	3	64	28	–	5	100
nincs rá mód	14	45	35	3	3	100
Σ	15	51	29	3	2	100

Az eltérések trendjét itt mindössze két kiemelhető adattal jelezzük. Akik lakásterveiket 5 éven belül anyagilag megvalósíthatónak tekintik, azok az átlagos kétszeresét meghaladó súllyal 2 éven belülre várják házasságkötésüket (élettársi kapcsolatukat). Amint a lakásváltoztatás realitását mind távolabbinak ítélik, vagy irreálisnak látják, éles töréssel lényegesen alacsonyabb arányban prognosztizálják a közeljövőre tartós párkapcsolatukat. Az előrejelzések ellentétes pólusán minél távolabbinak látják lakáscéljaik megvalósíthatóságát, annál gyakrabban teszik 6–10 évre a tartós párkapcsolat lehetőségét.

Meg kell jegyeznünk, hogy a tendencia nem olyan tiszta és nem is olyan erős, mint amit az életkori csoportok esetében találtunk, de még jól érzékelhető. Természetesnek kell tartanunk, hogy egy empirikus kutatásban a megismerhető kapcsolatok soha nem a laboratóriumi kísérletek eredményeihez hasonló élességgel látszanak. Esetünkben viszont melléfogás lenne, ha a kétféle előrejelzés most látott kapcsolatát nem értelmeznénk.

Úgy gondoljuk, hogy azok a fiatalok, akik a megfelelőnek ítélt lakást gyorsabban megszerezhetőnek tartják, azért várják rövidebb időn belülre házasságkötésüket, élettársi kapcsolatukat, mert az alkalmas lakást a családi élet alapvető tárgyi feltételének tekintik. A prognózisok tendenciaszerű egybekapcsolódása – felfogásunk szerint – a megkérdezettek realitásérzékének, felelősségtudatának indikátora. Tudják, hogy az egymás iránti vonzalom, bármily erős és őszinte, nem elegendő a családalapításhoz. Még egy összefüggés jelzi a gazdasági stabilitás és a párkapcsolat prognózisának összefüggését, de olyan szűk körben (97 személy), hogy beérjük megemlékezésével. Az egy személyre jutó nettó jövedelem emelkedésével mind közelebbre teszik a családalapítást.

Nem kell nagy képzelőerő annak belátásához, hogy az előrejelzésekben a megkérdezett fiatalok vágyaival, kívánságaival találkoztunk. Ennek megértése alapján a tartós párkapcsolat iránt elkötelezett többség prognózisairól azt kell mondanunk, hogy ezeket a – joggal legszemélyesebbnek vélhető – törekvéseket, a pszichológiai és társadalmi érettség, valamint a gazdasági feltételek szerepének ismerete, tehát határozottan társadalmi mozzanatok alakítják. Hozzá kell tennünk, hogy amit Zuglóban láttunk, az korántsem helyi specialitás. A magyar

fiatalok a korábbi évtizedekhez képest idősebben vállalják a tartós párhelyzetet, amely mind gyakrabban élettársi kapcsolatot jelent.

Dolgozatunk további részében a gyermekvállaláshoz kapcsolódó tapasztalatainkat tekintjük át. A gyermeknevelés tényeiről és a megkérdezettek ezzel kapcsolatos elképzeléseiről elsőként azt kell elmondanunk, hogy a felvétel időpontjában a zuglói fiatalok 20 százalékának volt gyermeke, 76 százalék tartotta kívánatosnak, hogy szülővé váljon, 3 százalék úgy gondolta: nem szeretné, ha gyermeke lenne, és mindössze 1 százalék nem tudta elmondani, szeretné-e a szülői szerepet. A gyermekeket nevelők félreérthetetlenül az életkor mentén válnak el a megkérdezettek teljes körétől. Ennek belátásához elegendő a gyermeknevelés tényét és kívánságát a korcsoportok szerinti megoszlásban kezelő táblázatból a két érdemi adatsort kiemelni.

Van-e gyermeke? Életkor szerint (N = 600, %)³

	van	szeretné
18–20 éves	3	92
21–23 éves	3	91
24–26 éves	25	70
27–29 éves	44	55
Σ	20	76

Az életkor szerint rendezett sort ott osztottuk két sávra egy cezúrával, ahol a már gyermeket nevelők elválnak a még nem szülő szerepű fiataloktól. Könnyen belátható, hogy 23 éves korig a gyermekvállalásról elvélve szóló válaszokat véletlen, és emiatt értelmezhetetlen adatoknak kell tekintenünk. A következő két korcsoportban, közel azonos lépésekkel jelennek meg a gyermeket nevelő fiatalok.

A tagolódás azt jelzi, hogy a zuglói fiatalok 24 éves koruk előtt alig látják biztosítottnak a gyermekvállalás feltételeit. A következő sávban megjelenő arányok azt teszik beláthatóvá, hogy a gyermekvállalás iránt szinte kivétel nélkül elkötelezett fiatalok többsége ezt követően sem került olyan helyzetbe, amelyben gyermeket vállalhatott volna. A számításba vehető akadályok részben abból adódhattak, hogy nem élnek olyan párkapcsolatban, amelyben vállalhatnák a szülő szerepkört. Ennek összetevőit nem vizsgáltuk, azt viszont ismerjük, hogy a házasságban, élettársi kapcsolatban élők és az elváltak milyen arányban nevelnek vagy szeretnék gyermeket nevelni.

Ebben a 199 személyes körben – ismét az életkor mentén haladva – feltárhatjuk hogy milyen arányúak a gyermeket nevelő korcsoportokban a gyermekvállalás párkapcsolat hiányán túli akadályai. A mindössze 4 személyből álló, 18–20 év közötti korcsoportot ebben az esetben összevontuk a 20 személyes 21–23 éves korcsoporttal.

³ Adatainkhoz nem tartozik Σ oszlop, mert a forrástáblázat két oszlopát kiemelve tartalmazták.

*Van-e gyermekük a párhelyzetben élő és korábban így élt fiataloknak?
Életkor szerint (N = 199, %)⁴*

	van	szeretné
18–23 éves n = 24	21	79
24–26 éves n = 78	57	42
27–29 éves n = 97	63	37
Σ	55	44

Ebben a körben már csak egyetlen megkérdezett állította, hogy nem szeretne gyermeket nevelni, és bizonytalan fiatalalt egyáltalán nem találtunk. A gyermekvállalás iránt egészében elkötelezettnek tekinthető körben is jelentős azok súlya, akik szeretnének gyermeket, de nincs gyermekük. Bizonyára előfordul, hogy meddőség okozza a gyermektelenséget. Ennek súlyát az Európában átlagosan előforduló 12 százalékkal szemben Magyarországon 18 százalékra teszik.⁵ Ha minden életkori csoportban ezzel az értékkel csökkentjük a gyermeket kívánó, de még gyermektelenek arányát, akkor megközelítő képet kapunk arról, hogy mekkora lehet azok súlya, akik nem látják elérkezettnek az időt a gyermekvállalásra.

Nincs gyermeke, de szeretné a párhelyzetben élő és korábban így élt fiatalok körében, életkor szerint (N = 199, a meddőség feltehető arányával csökkentett %)

	szeretné (–18%)
18–23 éves n = 24	61
24–26 éves n = 78	24
27–29 éves n = 97	19
Σ	25

A 23. életévtől éles töréssel csökken a gyermekvállalást későbbre halasztók aránya. Ezt jelöltük a rendezett sort elválasztó cezúrával. A legidősebbek csoportjában viszont már csak valamivel ritkábban fordulnak elő az ilyen döntések. Adataink nyomán arra érdemes figyelniünk, hogy a 23. életév olyan határvonal, amely igen közeli, gyakran pedig azonos a felsőfokú tanulmányok befejezésével. Azt kell mondanunk, hogy a zuglói fiatalok házasságban, élettársi helyzetben döntően az egyetemi, főiskolai éveket követő életszakaszban, vagy a munkában töltött néhány évet követően vállalják első (és gyakran, sokáig egyetlen) gyermeküket. Ezt a megszorítást az indokolja, amit a szülővé lett fiatalok gyermekeinek számáról megismertünk. A mindössze 120 személyes körben így alakult a gyermekek száma:

⁴ Adatainkhoz nem tartozik Σ oszlop, mert a forrástáblázat két oszlopát kiemelve tartalmazták.

⁵ Dr. Dévai István, a lombikbébi program egyik hazai meghonosítója 2001 júniusában idézett egy frissen befejezett kutatásból. Ugyanekkor a magas arány egyik okaként említette, hogy a nők egyre gyakrabban a 30–35. életévük után szeretnének szülni.

Hány gyermeket nevel? (N = 120, %)

egyet	78
kettőt	19
hármat	3
Σ	100

Meghatározónak tekinthetjük az egy gyermekes helyzetet, egyötödnyi a két gyermeket nevelők aránya és elhanyagolhatóan szűk körben találtunk három gyermeket. A gyermekvállalás iránt szinte kivétel nélkül (96 százalék vagy nevel, vagy szeretne gyermeket nevelni) elkötelezettnek mutakozó fiatalok másik körében még nem gyakorlat, csak kívánság a gyermeknevelés. Ebben a 453 személyes körben vizsgáltuk: hány gyermeket szeretnének. Válaszaikból ez a kép alakult ki:

Hány gyermeket szeretne? (N = 453, %)

egyet	18
kettőt	63
hármat	14
többet	3
nem tudja	2
Σ	100

A két sorozat eltéréseihez több megjegyzést kell fűznünk. A gyermeket nevelők életkori tagolódása alapján egy részüknél joggal feltételezhetjük további gyermekek vállalását, de arról korántsem lehetünk meggyőződve, hogy gyermekeik száma a termékeny periódus végére megközelíti a második adatsorban szereplő, szabadon tervezgető arányokat.

A megkérdezettek saját testvérhelyezeteit figyelve azt láttuk, hogy egészében 30 százalék a szülei egyetlen gyermekeként felnőtt fiatalok aránya. Az ún. nagy létszámú kohorszokban, az 1975 és 1977 között születettek körében 29 százaléknak nincs testvére, míg az ún. népesedéspolitikai program előtti kohorszokban, a most 27-29 év közöttieknek 34 százalék az egykék aránya. Mintánkban mintegy öt százalékkal kisebb az egykék aránya az akkori programot követően született korcsoportban.

Az egy gyermeket nevelők 78 és az egy gyermek nevelését tervezők 18 százalékos arányától mindkét értéket egyaránt távolinak látjuk. Úgy gondoljuk, közelebb juthatunk a reálisan várható helyzethez, ha feltételezzük: a most gyermeket nevelőknek születnek még közös gyermekei, a gyermeknevelésre készülőknek viszont kevesebb gyermekük lesz, mint ahogyan azt remélik.

Hablicsek László 1997 novemberében a demográfiai jövőképről tartott előadásában az 1990–96 közötti folyamatokat elemezve a korábban számított 1,5 körüli termékenységi szintet túlzottan optimista

becslésnek nevezte, és az ezredfordulóra 1,20–1,30 közötti, alacsony termékenységet tételezett. A távlatokat tekintve egy közepes termékenységi hipotézis feltételezésével 2030-ra 1,60 körüli termékenységet vett figyelembe, ami hatékony családtámogatási rendszer fenntartását is feltételezi.⁶ A mi felvételünkben a gyermeket nevelők esetében a termékenység 1,24 és a gyermeket tervezők körében a tervezett termékenység 2,01 értékeket ad. Semmi sem indokolja, hogy ezt, a közepesnél is lényegesen magasabb reménybeli termékenységet várhatónak fogadjuk el a megkérdezettek – 2030-nál lényegesen előbb befejeződő – termékeny periódusának figyelembe vétele esetén.

A remélt gyermekek számáról eltérően gondolkoznak a tanuló és a dolgozó fiatalok. A tisztább kép érdekében a gyermeket kívánó 453 személy közül elhagytuk a munkanélküliek, a gyes-gyed kapcsán inaktívak és az egyéb, besorolhatatlan helyzetűek (összesen 22 személyt jelentő) csoportjait. Az elemszám közel ötszázaléknyi csökkenése nyomán a foglalkozás két alaphelyzetére összpontosíthatunk. A keresztkapcsolat ezt mutatta:

11. táblázat *Hány gyermeket szeretne? Foglalkozás szerint (N = 431, %)*

		egyet	kettőt	hármat	többet	nem tudja	Σ
tanul	n = 176	11	62	22	3	2	100
dolgozik	n = 255	22	65	10	2	1	100
Σ		18	64	15	2	1	100

Két adat kiemelését tartottuk fontosnak. A tanulók csoportjának erős egyötöde három gyermeket szeretne, és csak ennek fele gondol mindössze egy gyermekre. A már dolgozók körében fordított helyzetet találtunk, egy gyermeket 22 százalék szeretne és mindössze 10 százalék remélt három gyermeket. A széli helyzetek, az egy és a három gyermeket remélők arányainak felcserélődése azt jelzi, hogy az elhelyezkedés fordulópontot jelent, ettől kezdve a fiatalok reálisabban gondolkodnak megszületendő gyermekeik számáról, mint a tanulók. A váltásnak két, számításba vehető okáról kell szólnunk. Elsőként arról a sokoldalú valóságismeretről, amit egyetlen iskola sem képes úgy adni diákjainak, mint a munkahelyek. A munkahelyek összetettebb ismeretségi kört kínálnak, mint a közép- és felsőfokú oktatási intézmények, amelyekben hasonló helyzetű fiatalok egymástól kevésbé különböző célokat kívánnak elérni. A kapcsolati kör kiszélesedése mellett a munkavégzés felelőssége, az alá- és fölérendelt helyzetek hálózata, az ezekben betöltendő szerepek változatossága egyaránt a reálisabb látásmód felé terelik a nemrég még tanuló fiatalokat.

A másik ok sokkal közvetlenebb. A dolgozó fiataloknak mást jelent gyermekeik lehetséges száma, mint a tanulóknak, hiszen közelebbi

⁶ Migráció (Tanulmánygyűjtemény). Szerk.: Tóth P. P. et al. A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet 1997. november 10–11-i konferenciáján elhangzott előadások alapján. II. kötet, 123–143.

programnak tekintik a gyermekvállalást, mint a diáksorban lévők. Nézzük, hogyan prognosztizálták első gyermekük megszületését a tanulók és a dolgozók:

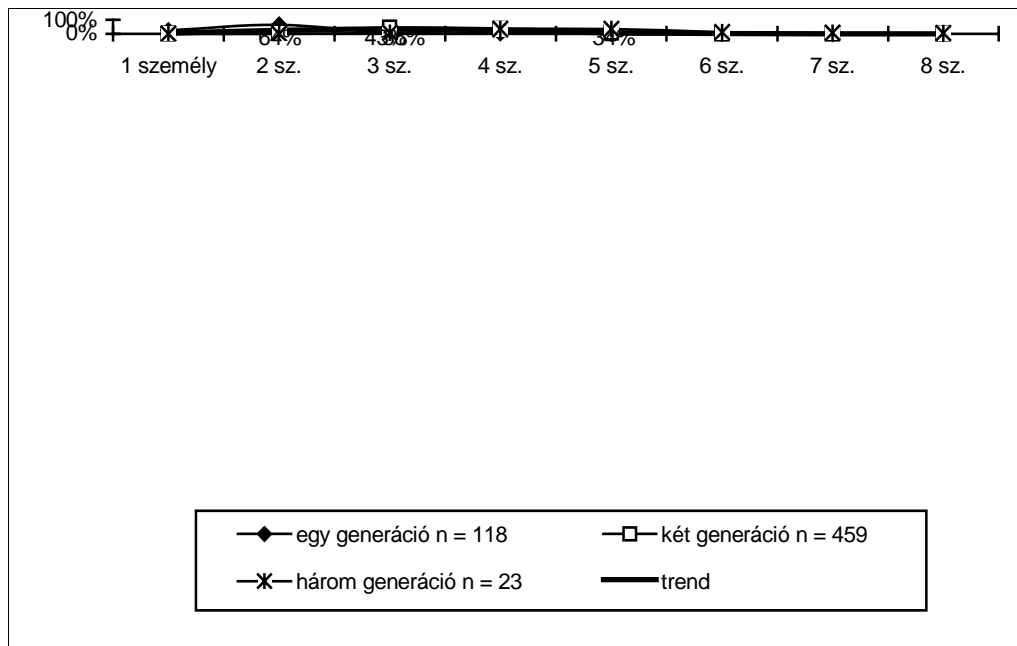
10. ábra *Elképzelései szerint mikor kerülhet sor remélt (első) gyermekének megszületésére? Foglalkozás szerint (N = 431, kumulált %)*

A két csoport válaszait az időben halmozódva feltüntető diagramon jól követhetjük, hogy minden időmetszetben lényegesen alacsonyabb azoknak a tanulóknak az aránya, akik úgy gondolják: az adott időpontig megszületik (első) gyermekük. Két év múlva még csak 8 százalékkal kevesebb, 2006-ban már 39 százalék a távolság, és 2011-re még mindig 18 százalékkal kevesebb tanuló prognosztizálja gyermeke megszületését. Ennél távolabbi időpontokat is figyelembe véve a tanulók közül összesen 96 százalék, a dolgozók csoportjából összesen 92 százalék reméli, hogy szülővé válik. A kismértékű eltérés alapján azt mondhatjuk: tíz évnél hosszabb távlatban már kiegyenlítődik a két csoport különbsége, de azon belül a most dolgozók kézzelfoghatóbbnak tekintik a gyermekvállalást, mint a tanulók. A dolgozók nagyobb realitásérzéke mellett ezt tartjuk az alacsonyabb gyermekszám másik okának. Amit beláthatóbb időre várnak, azt a tanulóknál kissé mértéktartóbban prognosztizálják.

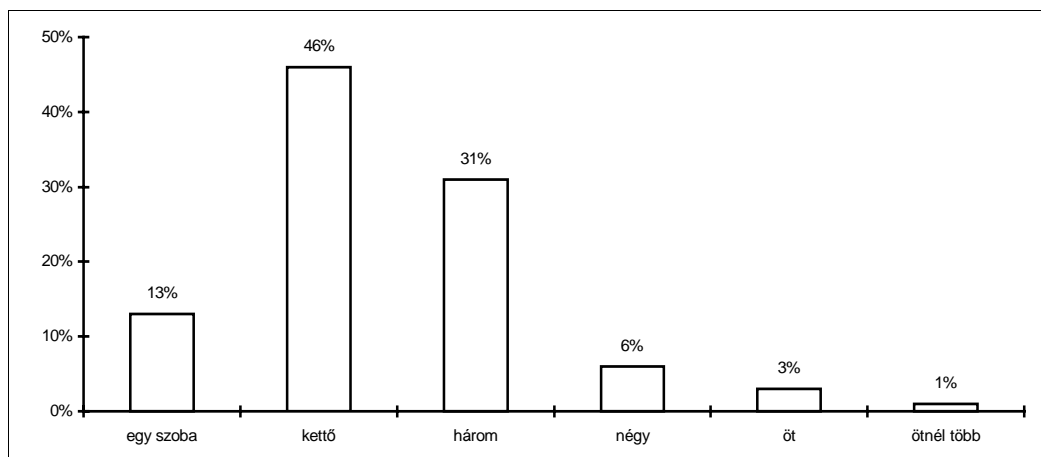
A reményeikben megfogalmazott gyermekszám-prognózisokat még így is fenntartásokkal kell kezelnünk, és csak a tanulókkal összevetve nevezhetjük realistább előrejelzésnek. A két csoport válaszaiból számítható, remélt termékenységi mutatók (a tanulóknál 2,17, a dolgozóknál 1,91) egyaránt lényegesen meghaladják a Habclicsek számításaiban közepes szintű termékenységi hipotézisnek tekintett adatot. A dolgozóknál látott 1,91 érték is annak a magas termékenységi hi-

potézisnek felel meg, amelynek háttérében az északi országokban jóléti állam és a gyermektámogatás igen széles körű, karbantartott rendszere állt.

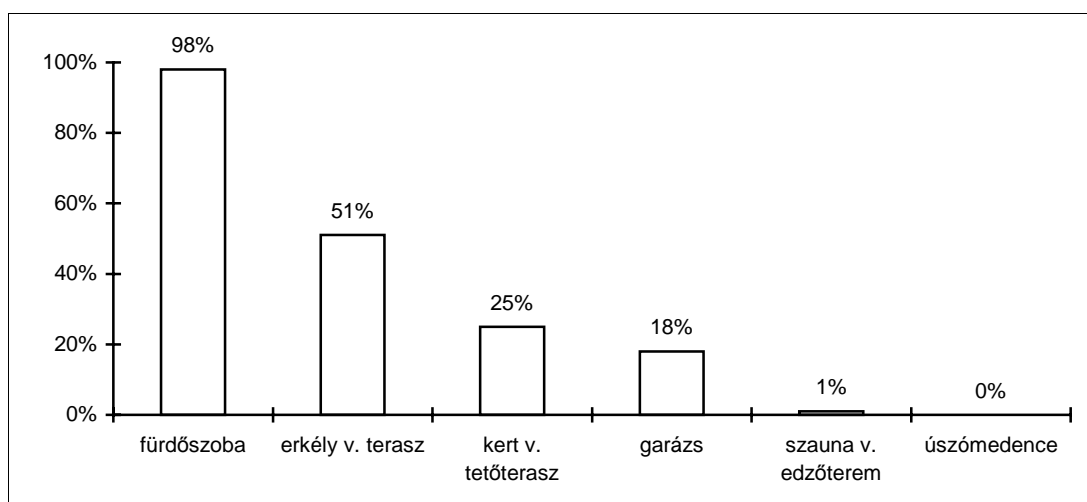
A családalapításról, gyermekvállalásról kirajzolódó kép elemeit együtt szemlélve azt kell mondanunk, hogy a zuglói fiatalok a tartós párkapcsolat és a gyermekvállalás iránt egyaránt elkötelezettek. Mindkettőt a korábban szokásosnál magasabb életkorra remélik, ami azt jelzi, hogy a rendszerváltással bekövetkezett gazdasági-társadalmi változások gyökeresen módosították a fiatal népesség párválasztásra, gyermekvállalásra vonatkozó terveit és várható magatartását. Mindkettőt szeretnék, de előbb kívánnak elfogadható lakáskörülmények közé kerülni, szakmájukban rutint szerezni, és többnyire ezeket követően akarnak házasságban, élettársi kapcsolatban élni, gyermeket nevelni. Úgy gondoljuk, mindez egy „biztonsági típusú” döntéssorozat eredménye. Abban kevésbé bíznak, hogy a családalapítást, gyermekvállalást követően is felépíthetik munkahelyi karrierjüket, megszerezhetik a szükségesnek ítélt lakást. Ezekről nem akarnak lecsúszni, így a családalapítást és a gyermekvállalást elhalasztják. Következményeként – többek között – elvárásaikat határozottabban képviselő, idősebb szülőként érkeznek a gyermekorvoshoz, az óvodába, az iskolába.

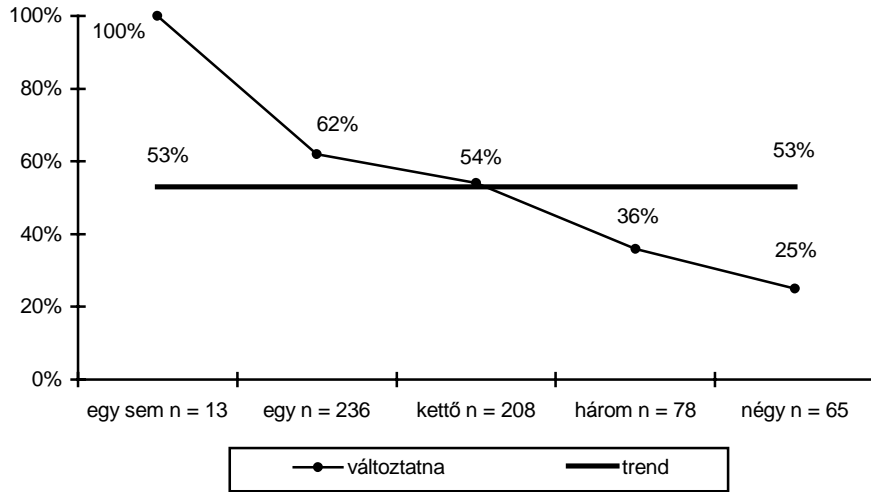
1. ábra

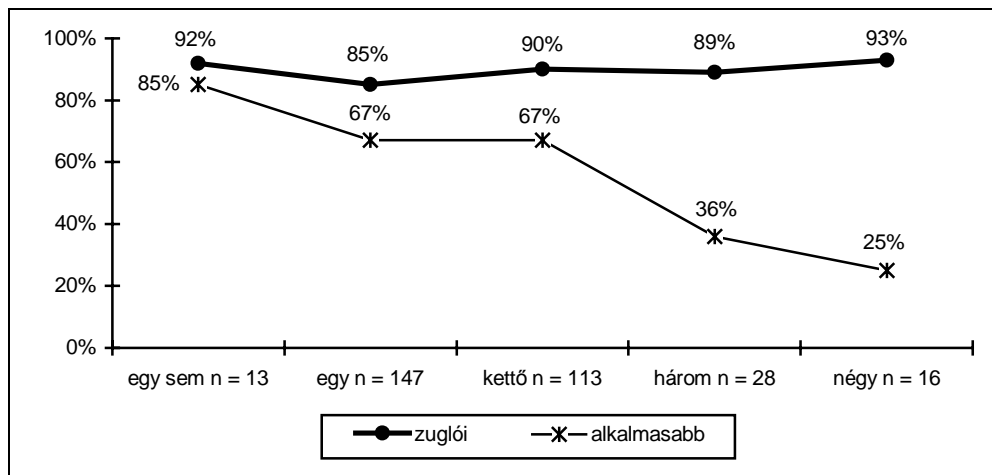
2. ábra

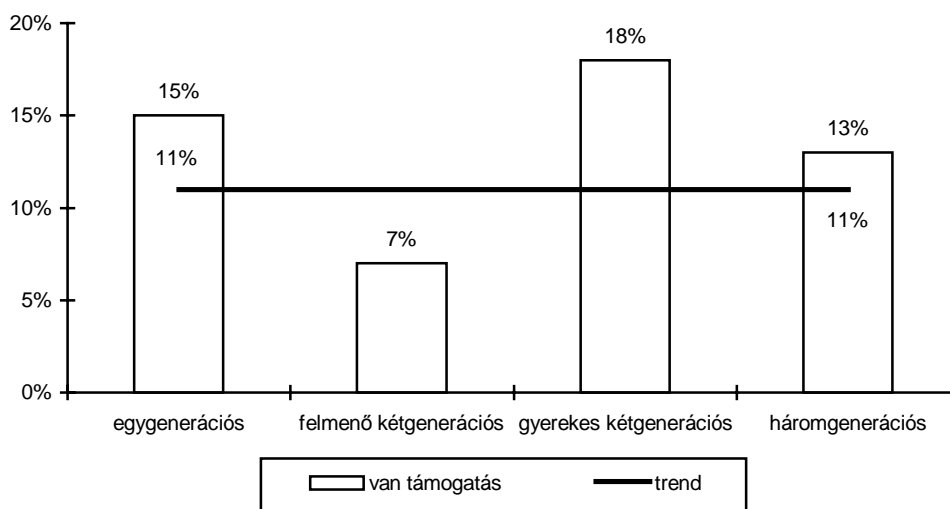
3. ábra

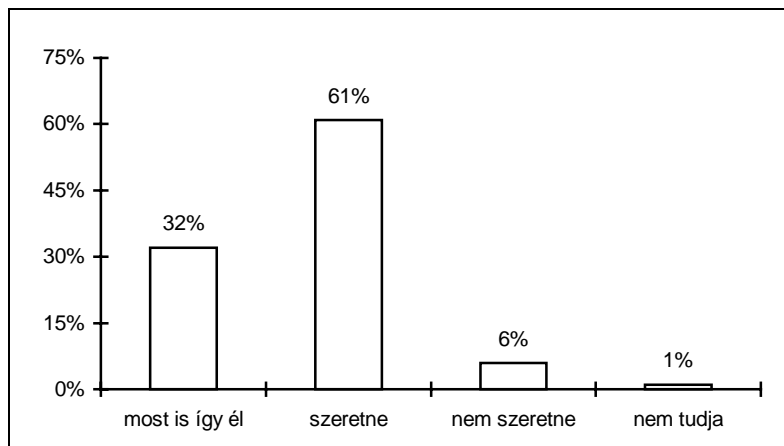
4. ábra

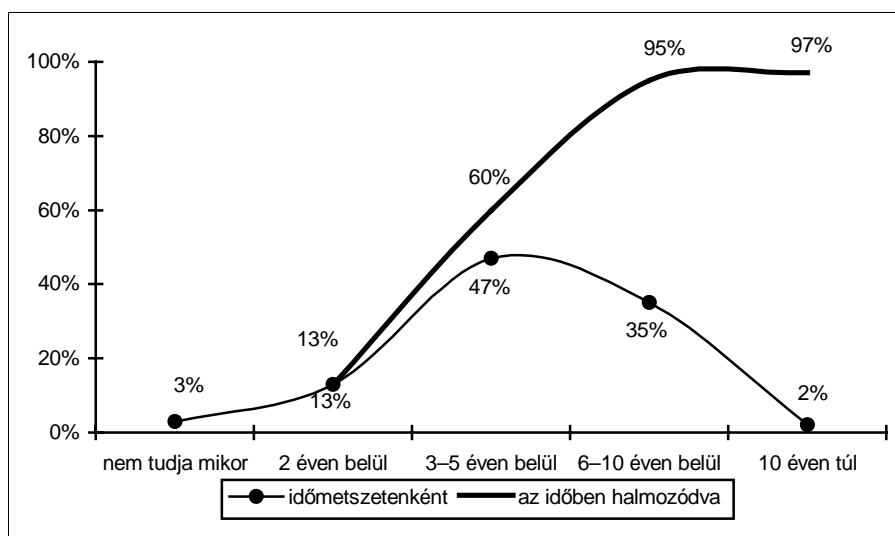
5. ábra

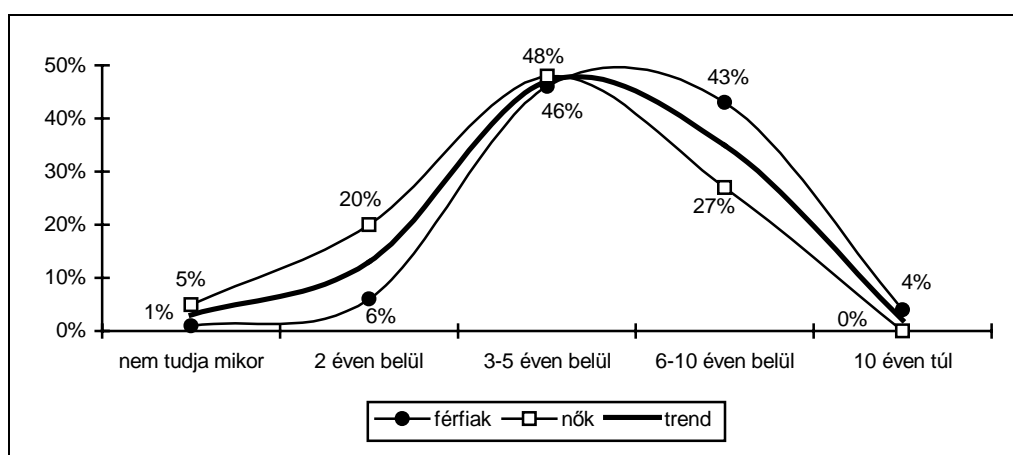
6. ábra

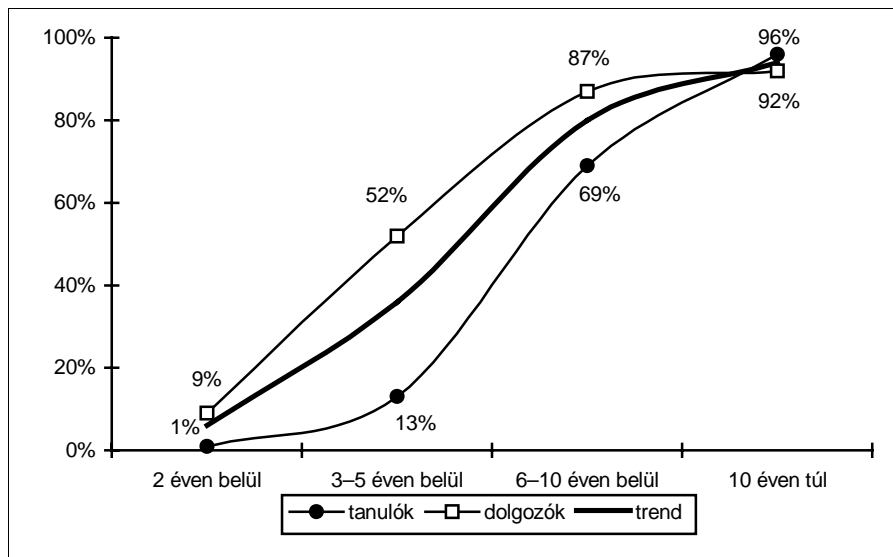
7. ábra

8. ábra

9. ábra

10.ábra